

Інформаційна і національна безпека

УДК 342.7

КОРЖ І.Ф., доктор юридичних наук, с.н.с., завідувач наукової лабораторії
НДІ інформатики і права НАПрН України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0446-5975>.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. В даній статті досліджується питання концептуальних засад поняття “правова безпека”, особливості цього поняття, що характеризують зазначений феномен, і що у підсумку дозволяє визначити сутність і його зміст, виходячи з загальнотеоретичних позицій. Показана відмінність змісту зазначеного поняття від змісту поняття “юридична безпека”. Визначено місце “правової безпеки” в системі інших видів безпеки, розкрито співвідношення їхніх сутності та змісту; досліджено та визначено його суб’єкти та об’єкти, механізми і напрями забезпечення зазначеної безпеки. Наводяться недоліки у реалізації та забезпеченні прав громадян, пропонуються шляхи їх вирішення.

Ключові слова: оперативно-виконавча діяльність, право, правова безпека, правотворча, правозастосовна та правоохоронна діяльність.

Summary. This article analyzes conceptual foundations of the concept of “legal security”, the features of this concept that characterize this phenomenon, which allows to determine the essence and content of the concept of “legal security”, based on general theoretical positions. The difference between the content of this concept and the content of the concept of “juridical security” is shown. The place of “legal security” in the system of other types of security is determined, the correlation of their essence and content is disclosed; its subjects and objects, mechanisms and directions for ensuring the specified security were investigated and determined. Examples of shortcomings in the implementation and enforcement of citizens’ rights are given, and ways to address them are proposed.

Keywords: operational and executive activity; right; legal security; law-making activity; enforcement activities; law protection activities.

Аннотация. В данной статье исследуется вопрос концептуальных основ понятия “правовая безопасность”, особенности этого понятия, характеризующие указанный феномен, что и позволило определить сущность и его содержание, исходя из общетеоретических позиций. Показано отличие содержания этого понятия от содержания понятия “юридическая безопасность”. Определено место “правовой безопасности” в системе других видов безопасности, раскрыто соотношение их сущности и содержания; исследованы и определены его субъекты и объекты, механизмы и направления обеспечения указанной безопасности. Приводятся примеры недостатков в реализации и обеспечении прав граждан, предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: оперативно-исполнительная деятельность, право, правовая безопасность, правотворческая, правоприменительная и правоохранительная деятельность.

Постановка проблеми. Відповідно до положень статей 3, 8, 21 і 22 Конституції України [1]: “людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави. В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Конституційні права і свободи людини і громадянина, закріплені в Конституції, не є вичерпними”.

Питанням прав і свобод громадян в науковій літературі приділено значну увагу, різні його аспекти досліджено в роботах В.Б. Авер'янова, В.В. Речицького, П.М. Рабіновича, С.Г. Сergyоїної, Ю.М. Тодики, М.В. Цвіка, О.О. Чуб та інших. Водночас концептуальний характер дослідження цього права, насамперед через призму правової безпеки, особливостей її здійснення вимагають продовження наукових досліджень.

У 2005 році науковим дослідником Добродумовим П.О. було вперше зроблено спробу надати визначення терміну “правова безпека”. Ним була звернена увага на фактори, які негативно впливають на правову систему, знижують ефективність її дії і обумовлюють необхідність забезпечення її безпеки. Серед них – недосконалість чинного законодавства, його нестабільність, процесуально-правовий нігілізм, порушення і навіть невиконання законів, низький рівень правової культури. Пізніше у 2009, 2013, 2018 роках цьому питанню у відповідних аспектах приділили увагу дослідники Корж І.Ф., Лобода А.М.

Тому нинішня спроба розглянути правову безпеку не сегментно, а концептуально, є певним науковим кроком вперед у вивченні даного феномена.

Метою статті є вирішення питання концептуальних засад поняття “правова безпека”, його особливості, що характеризують зазначений феномен, і що у підсумку дозволяє визначити сутність і його зміст, виходячи з загальнотеоретичних позицій; показати відмінність змісту зазначеного поняття від змісту поняття “юридична безпека”; уявити місце “правової безпеки” в системі інших видів безпек; розкрити співвідношення їхніх сутності та змістів; визначити його суб'єкти та об'єкти, механізми і напрями забезпечення зазначеної безпеки.

Виклад основного матеріалу. В ст. 1 Конституції України зазначено, що “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава” [1]. Правова держава – це суверенна, політико-територіальна організація публічної влади, яка ґрунтується на принципах поваги і законодавчого визнання прав і свобод людини, законності, верховенства права.

Ознаками України як правової держави є:

- 1) верховенство права (ст. 8 Конституції України);
- 2) беззаперечне визнання і нормативне утвердження суверенітету народу як єдиного джерела публічної влади;
- 3) нормативне врегулювання і практичне забезпечення реалізації принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову;
- 4) забезпечення і гарантія основоположних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина;
- 5) взаємодія особи і держави на основі дотримання принципу: “Фізичній особі дозволено робити те, що прямо не заборонено законом. Юридичній особі дозволено робити тільки те, що прямо дозволено законом”. Наприклад, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України) [1];
- 6) рівність усіх індивідів, громадян перед законом і судом;
- 7) політична багатоманітність;
- 8) максимальні гарантії прав і свобод людини і громадянина;
- 9) здійснення державою і громадянами (громадянським суспільством) взаємного ефективного контролю й нагляду за реалізацією законів і дотриманням принципу верховенства права;

10) визнання міжнародних правових актів, зокрема в частині закріплення прав і свобод людини та громадянина, частиною національного законодавства (ст. 9 Конституції України) [1];

11) взаємна відповідальність особи і держави за свою діяльність;

12) високий рівень правосвідомості та правової культури громадян.

Таким чином, в Україні є достатні нормативні умови, необхідні для формування повноцінної правової держави. Незважаючи на те, що Конституція України проголосила Українську державу правовою, проте цю конституційну норму необхідно сприймати як норму-мету, оскільки державу такого ґатунку ще потрібно побудувати.

Конституція України визнає народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Український народ здійснює владу безпосередньо, через органи державної влади і органи місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 5 Конституції України) [1].

Народовладдя є вираженням демократії. З правової точки зору, народовладдя означає приналежність усієї суспільної влади, в тому числі державної, народові, вільне здійснення народом цієї влади відповідно до його суверенної волі в інтересах як всього суспільства, так і кожної людини й громадянина. Визнання народу верховним носієм державної влади є вираженням народного суверенітету. Це означає, що народ, не поділяючи ні з ким своєї влади, здійснює її самостійно і незалежно, виключно в своїх інтересах. Право народу на встановлення і здійснення влади є його природним правом, а відтак народний суверенітет – невідчужуваний і недоторканий. Іншими словами, ніхто не може узурпувати державну владу.

Народовладдя реалізується через безпосередню (пряму) демократію і представницьку (непряму) демократію.

Із зазначеного випливає, що регулятором демократії є право, джерелом якого, у свою чергу, є первинні і вторинні його джерела. Первинні з них містять правові норми, що мають обов'язкову юридичну силу. До таких джерел зазвичай відносять нормативно-правові акти, міжнародно-правові договори та правові звичаї, причому звичаї зазвичай поступаються пріоритетністю.

До вторинних джерел у країнах романо-германського права відносять раніше ухвалені судові рішення, яким надається прецедентний характер, та правову доктрину. Ці джерела відіграють допоміжну роль та не є достатньою юридичною базою для ухвалення судових рішень.

Таким чином, саме право, через застосування його складової – правової норми, є тим механізмом, який має забезпечувати ефективне функціонування у державі демократії та народовладдя – зокрема, та функціонування і подальший розвиток соціальної системи – в цілому.

Норми права є тими механізмами-регуляторами суспільних відносин, що виникають і функціонують у процесі реалізації основоположних (конституційних) прав і свобод особи, так само як і фактично в усіх сферах життєдіяльності [2]. Зазначені суспільні відносини, які виникають і діють в процесі здійснення влади народом, тобто здійснення народовладдя, є основним предметом правового регулювання конституційного права. Такі відносини опосередковуються правовими нормами, які складають зміст найважливіших джерел конституційного права – Конституції України, Декларації про державний суверенітет України [3], конституційних законів тощо.

Окрім регулювання суспільних відносин, право є універсальним механізмом забезпечення як національної безпеки – в цілому, так й усіх видових безпек – зокрема. Правові засоби забезпечення національної та інших видів безпек переслідують двояку мету:

- ефективне функціонування чинного права та реалізація його нормативних можливостей в межах міжнародного і національного правового порядку;
- напрацювання нових правових норм з метою ефективного захисту інтересів особи, суспільства і держави та їхніх інституцій [4].

Від стану дієвості та ефективності регулювання суспільних відносин права залежить дієвість і безпека функціонування та подальший розвиток будь-якої соціальної системи. А зазначені критерії можуть бути належними за умови перебування самої системи права в стані, за якого право успішно здійснює свою місію, тобто перебуває у належному, безпечному стані. Таким чином з'являється така самостійна правова категорія – як “правова безпека” [5], якій приділяється дедалі більше уваги з боку українських та зарубіжних науковців [6].

Серед суб'єктивних прав людини завжди є право на безпеку. Тому право на безпеку можна розуміти як одне із основоположних прав людини. Тобто правова безпека – це самостійний вид соціальної безпеки.

Праву притаманний дуалізм дії, який проявляється в тому, що воно, з одного боку, поряд з політичними, економічними, інформаційними, воєнними та іншими механізмами, є механізмом правового (юридичного) забезпечення національної та інших видів безпеки. З другого боку, право є засадничим визначником подальшого розвитку об'єкту правової безпеки. Саме визначення правом напрямів подальшого розвитку соціальних систем, є тією квінтесенцією сприйняття його певної окремішності і самостійності. З одного боку правова безпека входить до системи різних видів безпек, а з іншого – правова безпека є своєрідним орієнтиром, дороговказом, механізмом забезпечення усіх видів безпек.

Основу поняття правової безпеки складає розуміння умов, джерел, шляхів та механізмів негативного впливу на правову систему (спотворення правових норм, конфлікт норм, утворення правових прогалів, неналежна процедура виконання, ігнорування дії норм, підміна понять, правовий нігілізм, корупція тощо). Сутність правової безпеки зводиться до правового захисту (правового забезпечення) життєво важливих інтересів об'єктів правової безпеки, від негативних впливів, їх недопущення, парирування, або іншими словами мінімізації правових факторів ризиків, викликів, небезпек і загроз.

Предметом захисту системи правової безпеки є життєво важливі інтереси її об'єктів – особи, суспільства і держави в різних сферах життєдіяльності. Для особи – її життєво важливими інтересами є основоположні права і свободи, її життя і гідність, безпечні умови життєдіяльності тощо, які напрацьовані міжнародним правом (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права,

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права) і які знайшли своє відображення в Конституції України.

Для суспільства – його життєво важливими інтересами є демократичні цінності, тобто можливість за допомогою права визначати свої політичні, економічні, соціальні та культурні системи; правове забезпечення та брати активну участь у вирішенні питань, що стосуються життя у всій різноманітності його вимірів, добробуту та умов для свого сталого розвитку.

Для держави – її життєво важливими інтересами є: правове врегулювання та захищеність конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності від існуючих та ймовірних загроз; її території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій, а також правова система держави, створена на підставі формалізації правових норм (законодавство), які забезпечують належне функціонування держави і визначають напрям її подальшого розвитку.

Державну політику щодо правової безпеки формує парламент, який формалізує норми права в положеннях Основного закону держави – Конституції України, на підставі яких ним же приймаються нормативно-правові акти (закони), якими згадані норми права реалізуються. У свою чергу, систему забезпечення правової безпеки її об'єктів складають відповідні суб'єкти. Суб'єктами забезпечення правової безпеки згаданих об'єктів в Україні є органи виконавчої та судової гілок державної влади. Суди, якими є Конституційний Суд та суди загальної юрисдикції, поновлюють порушені права об'єктів правової безпеки.

Органи виконавчої влади, здійснюючи нормозастосовчу та нормотворчу функції, здійснюють охоронну діяльність згаданих прав, не допускаючи порушення норм права, тобто, безпосередньо забезпечуючи правову безпеку.

Суб'єктами забезпечення правової безпеки в регіонах, тобто на місцях, є органи місцевого самоврядування, які, приймаючи регіональні правові акти реалізують повноваження щодо забезпечення життєво-важливих інтересів об'єктів правової безпеки.

Для ефективного і дієвого забезпечення правової безпеки важливого значення набуває знання факторів негативного впливу та їх відстеження, що дозволяє своєчасно вжити необхідних заходів для їх мінімізації. Як показує практика, існує значна кількість факторів, які суттєво впливають на саме право, на його якісні та сутнісні характеристики. Тому існує об'єктивна необхідність у захисті самого права, усунення стану незахищеності системи права. За характером направленості та ролі суб'єктивного фактора у їх виникненні, можна розрізнити:

– *виклики* – такі характеристики функціонування правової системи, не обов'язково конкретно загрозливого характеру, але які для належного врегулювання суспільних відносин вимагають відповідного реагування на них (становлять приблизно 25 % загрози);

– *ризик* – можливість виникнення несприятливих і небажаних наслідків для функціонування як самої правової системи внаслідок виникнення негативної її характеристики, так і для суспільних відносин, які регулюються правом (становлять приблизно 50 % загрози);

– *небезпеки* – цілком усвідомлена, але не фатальна вірогідність заподіяння шкоди правовій системі, яка визначається наявністю об'єктивних і суб'єктивних факторів дії негативної характеристики на правову систему та на суспільні відносини (становлять приблизно 75 % загрози);

– *загрози* – найбільш конкретна і безпосередня форма дії (впливу) негативного характеру на правову систему та на суспільні відносини (складає 100% настання негативу).

Факторами негативного впливу на об'єкти правової безпеки можуть бути:

- суперечливість і неефективність правових норм, їх економічна незабезпеченість, невідповідність (викривлення, аберація норм) міжнародному праву;
- відсутність необхідних законодавчих актів;
- невідповідність закону праву;
- нестабільність законодавства;
- порушення монолітності правової системи держави;
- прояви правового нігілізму в суспільстві;
- правова безвідповідальність;
- зниження ролі судових органів у правовому врегулюванні;
- прояв високого рівня корупції в суспільстві;
- низький рівень правосвідомості, правової культури, професіоналізму і компетенції законотворчих і правозастосовних органів та їх посадових осіб, що підриває авторитет влади і закону, сприяє свавіллю, розвитку тіньового права, авторитету криміналу, криміналізації відносин;
- недооцінка моральних і правових основ права;
- свавілля судових, правоохоронних та інших державних органів та їх працівників, які покликані вирішувати юридичні конфлікти;
- тривале і неефективне реформування правової системи та державних органів та інше.

Правову безпеку потрібно відрізнити від юридичної безпеки, як особливого різновиду соціальної безпеки. Під юридичною безпекою потрібно розуміти стан правового захисту (забезпеченості, гарантованості) життєво важливих інтересів суб'єктів права у зв'язку з їхнім вступом у сферу правових (юридичних) відносин, тобто мінімізація негативного впливу на функціонування суб'єкта правових факторів ризиків, викликів, небезпек і загроз; здатність юридичними засобами протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам об'єктивного або суб'єктивного характеру.

Головний вихідний момент юридичної безпеки полягає в захисті від протиправних (незаконних) посягань, або мінімізація їхнього негативного впливу, а також у наявності можливості для подальшого відновлення порушених інтересів в рамках “правового поля”. Правовий (юридичний) захист суспільних відносин у даному випадку є функцією та обов'язком держави, яка для цього створює відповідні органи влади, регламентуючи їхню діяльність в нормативно-правових актах.

Практичний сенс юридичної безпеки полягає в тому, щоб встановити, чи можуть правові норми нормативно-правових актів впливати на виникнення, розвиток і вирішення юридичного конфлікту; яким чином використовувати правовий (юридичний) інструмент для мінімізації та припинення юридичного конфлікту або його попередження з метою забезпечення юридичної безпеки відповідних суб'єктів.

У більшості випадків юридична безпека зводиться, насамперед, до того, щоб нейтралізувати загрози впливу будь-якого небезпечного джерела. Так, юридична безпека держави полягає, насамперед, у тому, щоб забезпечити правову (юридичну) охорону Конституції та існуючих основ конституційного устрою, усунути загрози, які спроможні їх порушити. У свою чергу, юридична безпека особи має певну особливість і полягає не лише в тому, щоб правовими (юридичними) засобами зберегти певну життєво важливу функцію від загроз. Компетентним органам держави необхідно

здійснювати комплекс правових (юридичних) заходів щодо поновлення системи життєзабезпечення, здоров'я, життєдіяльності особи.

Необхідно зазначити, що механізм захисту життєво важливих інтересів об'єктів правової безпеки має формуватися шляхом кропіткої наукової, законотворчої, просвітницької, правозастосовної, організаційної тощо роботи. Імплементация міжнародних правових норм має бути гармонічно вплетена в національну правову матерію шляхом послідовного утворення необхідних соціально-економічних, психологічних, правових та інших базових передумов щодо удосконалення правових механізмів, з одночасним врахуванням особливостей національної правової системи, рівня розвитку соціальних інститутів, правосвідомості тощо.

З огляду на зазначене, захист життєво важливих інтересів об'єктів правової безпеки покладено на державу через правові та інші форми здійснення функцій держави. Це діяльність основних ланок механізму держави, специфічні види державної діяльності, діяльність органів держави, через які реалізуються функції держави і, одночасно, зазначене є напрямками забезпечення правової безпеки.

Під правовими формами здійснення функцій держави розуміється однорідна за зовнішніми ознаками (характеру та юридичними наслідками) діяльність державних органів, пов'язана з виданням юридичних актів. Це – правотворча і правозастосовна діяльність. Правові форми завжди є організаційними щодо здійснення функцій держави.

Правотворча діяльність – це форма здійснення функцій держави шляхом видання нормативно-правових актів, видання, санкціонування, зміни чи скасування правових норм. Ядром зазначеної діяльності законодавча діяльність.

Правозастосовна діяльність – діяльність органів держави щодо виконання Конституції, законів та підзаконних нормативно-правових актів шляхом видання актів застосування права. У зазначеній діяльності виділяються оперативно-виконавча і правоохоронна діяльність.

Оперативно-виконавча діяльність являє собою пов'язану з повсякденним вирішенням різнобічних питань управління справами суспільства безпосередню виконавчо-розпорядчу діяльність державних органів щодо здійснення функцій держави шляхом видання актів застосування норм права, які слугують підставою для виникнення, зміни чи припинення суспільних правовідносин.

Правоохоронна діяльність являє собою форму здійснення функцій держави шляхом здійснення оперативної роботи державних органів щодо охорони норм права від порушень, захисту наданих особам основоположних (конституційних) прав і забезпечення виконання покладених на них юридичних обов'язків.

Внаслідок зазначеної діяльності видаються акти застосування норм права (постанови слідчих, вироки і рішення судів тощо). Специфікою цих актів є те, що вони призначені для профілактики злочинів та інших правопорушень, поновлення порушеного права, реалізації юридичної відповідальності особи, яка здійснила правопорушення, а отже в усіх випадках – в охороні прав особи, захисту інтересів громадян і суспільства в цілому.

Така державна діяльність як судова, охоплює реалізацію функцій держави шляхом здійснення правосуддя усіма складовими судової системи держави – Конституційним Судом, судами (загальними і спеціалізованими). Основні напрями діяльності судів – охорона прав і законних інтересів осіб; охорона правопорядку від злочинних та інших правопорушень; контроль за тим, щоб діяльність державних органів не виходила за правові межі. Так судова влада має право на здійснення контролю за відповідністю

законів Конституції; для захисту прав громадян у їх стосунках з органами виконавчої влади та їх службовими особами тощо.

Виконання вимог суду і виконання його рішень забезпечується силою держави. У разі потреби відповідні органи і посадові особи можуть застосувати відповідні заходи для реалізації рішень і вимог суду. У державному механізмі функціонують спеціальні органи і посадові особи, до обов'язків яких входить забезпечення виконання судових рішень.

Як зазначалося, впорядкування суспільних відносин є необхідною умовою безпеки особи, суспільства і держави, умовою їх функціонування і розвитку. А соціальне призначення права якраз і полягає у врегулюванні, упорядкуванні суспільних відносин, наданні їм належної стабільності, необхідного рівня безпеки. В даному випадку це є характеристикою правового регулювання, його механізму.

В рамках теорії функцій правова безпека розглядалася вище через функції держави. Саме право спрямоване на охорону загальнозначущих, найбільш важливих суспільних відносин, забезпечує їх недоторканність і безпеку, а також безпеку особи, суспільства і держави.

З урахуванням значущості і поширення у праві категорії безпеки, що визначає напрям діяльності права, безпеку можна розглядати і як правовий принцип. Оскільки у праві розглядаються в основному такі основні його принципи, як гуманізм, справедливість, законність тощо, а безпека не згадується, то на нашу думку аналіз безпеки дозволяє стверджувати про її основоположні начала функціонування права.

Поряд з обов'язком держави забезпечити захист життєво важливих інтересів об'єктів правової безпеки, особа має право сама захищати свої основоположні права і свободи від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами (ст. 55 Конституції України) [1] – оскаржувати дії службових осіб, звертатися до ЗМІ, використовувати правозахисні та громадські організації, профспілки, самооборону тощо.

Захист основоположних прав і свобод особи є складним процесом, який, з одного боку, направлений на захист життєво важливих інтересів конкретного об'єкта, реалізацію його свободи щодо розпорядження своїм правом, а з другого – це процес, який має гарантувати дотримання життєво важливих інтересів суспільства і держави. Тому там, де відсутня ефективна система права, держава прагне підпорядкувати своєму впливу і регламентації найбільше складових життя своїх громадян, а тому особа стає незахищеною від свавілля чиновників і протиправності інших осіб і, таким чином, відбувається деградація суспільної правосвідомості.

В різних правових теоріях сам факт різноманіття розуміння права свідчить про те, що з точки зору змісту в “чистому виді”, як таких, безумовно об'єктивних і загально визнаних прав і свобод людини не існує. Реальністю є лише уявлення, судження, погляди, теорія про те, що таке права людини, а також політичні, юридичні, моральні та інші норми, що на них базуються. Погляди і норми впливають на матеріальні та духовні можливості і обов'язки людей, які складаються і розвиваються у суспільстві, і опосередковують їх. В цьому сенсі права людини (права особи) спочатку виникають, існують, розвиваються в якості важливого елемента правосвідомості і свідомості в цілому різних соціальних суб'єктів.

З огляду на зазначене, фактично існуючі і як такі, що виникають, соціальні можливості людей визнаються, тлумачаться в якості тих чи інших прав і свобод людини лише в значенні “належного” і, головним чином, – на протиправу об'єктивно можливим і об'єктивно існуючим іншим уявленням, інтерпретаціям, перевагам. Тому саме за таких

умов можливим було як поява самої ідеї прав і свобод людини, поняття “права людини”, так і збереження і підвищення актуальності їх в подальшому тлумаченні.

Поряд з тим різноманітність підходів до прав і свобод людини не применшує можливості і необхідності напрацювання і визнання певного мінімуму загальнолюдських, загальнодемократичних вимог до правового і соціального стану особи. Реалізація цього мінімуму має бути забезпечена незалежно від соціально-політичних, економічних, культурних та інших особливостей конкретної держави. Цей мінімум в якості основоположних прав і свобод людини має бути визнаним усім світовим суспільством незаперечними цінностями. Тому дуже важливо визнати, що на сьогоднішній день цей мінімум універсальних цінностей визнали ще не усі держави і тим паче не усі забезпечують їх фактичну наявність і реалізацію.

Найбільш поширеною є класифікація прав і свобод у відповідності до виділених найбільш важливих сфер суспільного життя, в яких виникають і реалізуються основоположні (конституційні) права і свободи особи, і гарантія дотримання і виконання яких свідчить про стан правової безпеки. Можна виділити чотири великі групи основоположних прав і свобод:

– **політичні** – можливості людини в державному і суспільно-політичному житті, які забезпечують її політичне самовизначення і свободу, участь в управлінні державними справами і прийнятті важливих державних рішень. До них можна віднести право на об'єднання; свобода мітингів, на ходу, демонстрації; право обирати і бути обраним в органи державної влади і місцевого самоврядування; право на доступ до державних посад; право на участь у всенародному обговоренні і голосуваннях (референдумах);

– **особисті** – можливості людини, які не допускають незаконного і небажаного втручання в її особисте життя, яке має забезпечувати існування, своєрідність і автономність особи. Це ті права і свободи, які безпосередньо захищають особисте життя і свободу кожної людини. До них відносяться: право на життя; право на особисту недоторканність; право на повагу, захист честі і гідності; право на недоторканність житла; право на свободу пересування і вибір місця проживання; наявність презумпції невинуватості тощо.

– **соціально-економічні** – можливості особи у сфері виробництва і розподілу матеріальних благ, які покликані забезпечити економічні та пов'язані з ними духовні потреби та інтереси. Це – право на працю; право на відпочинок; право на соціальне забезпечення; право на житло; право спадщини тощо;

– **культурні** – можливості людини користуватися духовними, культурними благами і досягненнями, брати участь у їх створенні у відповідності до своїх здібностей. До них можна віднести: право на користування досягненнями культури; право на освіту; свобода наукової, технічної і художньої творчості тощо. Тут провідним принципом є рівність усіх громадян.

Права й свободи людини і громадянина, закріплені у чинній Конституції України, не є вичерпними. Це означає, що в майбутньому система прав і свобод може бути розширена та вдосконалена. Зазначені права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Вони є основоположними тому, що за їх допомогою регулюються найбільш життєво важливі відносини і зв'язки громадянина з державою, які безпосередньо впливають на формування його правового статусу, існують і в різних галузях життєдіяльності, у сфері особистого життя та здійснення індивідуальної свободи.

Правова безпека передбачає захист системи права, законодавства, правової системи в цілому від небезпек і загроз. І в цьому сенсі вона як правове явище забезпечує безпеку

усіх видів безпеки (національну, державну, економічну, екологічну тощо). В силу зазначеного правова безпека займає центральне місце в системі видів безпек, що потребує подальшого наукового дослідження і практичного удосконалення.

Внаслідок глобальних і стрімких змін, що відбуваються у світі, формування системи правових засобів, що утворюють механізм забезпечення правової безпеки, є вкрай актуальним. Неналежна увага до зазначеного призводить до значних соціальних наслідків: правового нігілізму; недовіри громадян до державних, соціальних інститутів; появи синдрому незахищеності особи від порушення своїх прав, що в кінці кінців, стає одною з причин появи і розвитку деструктивних процесів в суспільному розвитку, виникнення соціальних катаклізмів.

Мета механізмів забезпечення правової безпеки – формування за допомогою правових засобів реального забезпечення та гарантування належного правового стану її суб'єктів, що дозволяє подальший їх розвиток.

В наведених тлумаченнях правова безпека практично ототожнюється з такими поняттями, як “ефективна правотворчість”, “правове регулювання”, “правозастосування”, зміст яких наведено вище.

З огляду на зазначене вище терміну “правова безпека” можна надати наступне визначення: *Це стан правової системи, яка завдяки ефективній правотворчості та дієвому застосуванню правових норм в державі спроможна здійснити реалізацію та захист життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, а також створює належні умови для подальшого їх розвитку.*

У свою чергу концептуальним засадам правової безпеки пропонується наступне визначення: *Це система поглядів, певне наукове розуміння такого правового явища, яким є правова безпека, за сутністю, змістом і критеріями, об'єктами і суб'єктами та за напрямками її забезпечення.*

В сучасних умовах в Україні склалася дещо несприятлива для громадян правова реальність, за якої певна частина правових (конституційних) норм не використовується у повному обсязі, частина життєво важливих прав і свобод людини і громадянина перетворилася на гасла, деякі з них не мають механізмів реалізації. Зазначене підтверджується тим фактом, що станом на 1 січня 2020 року Україна знаходиться на третьому місці за скаргами на неї у Європейський Суд з прав людини, поступаючись лише Туреччині та Росії. Серед скарг, що зареєстровані у Європейському Суді з прав людини та чекають на вирішення, майже 15 % містять звинувачення проти української держави. В реєстрі Суду сумарно зареєстровано 59,8 тисяч заяв (на 3,5 тисяч більше ніж торік) [7].

Це дискредитує Конституцію України, підриває довіру до влади, є фактором, що породжує нігілізм громадян. Існують значні невикористані резерви, що мають бути спрямовані на реалізацію пріоритетів соціальної політики і права. Великого значення в цьому зв'язку набуває розвиток необхідної нормативно-правової бази, механізму реалізації прав людини і громадянина, посилення відповідальності суб'єктів права, обмеження впливу олігархічних структур, активна протидія їх зрощуванню з державним апаратом.

Поглиблення соціальної спрямованості правової системи України нерозривно пов'язане з соціокультурними чинниками, із зростанням правової культури та правової свободи особистості та всього суспільства, подолання гіперіндивідуалізму, підвищення соціальної і правової етики, недопущення такого ганебного явища у нормотворчій діяльності в Україні, як аберація. Аберація (інтерполяція – викривлення) правових норм – навмисне чи необережне викривлення, підміна початкових змістів правових норм, а

також формування незапланованих законодавцем правових наслідків, які відбуваються в процесі нормотворчої та правозастосовної діяльності в державі, як на законотворчому рівні, так і в процесі напрацювання підзаконних актів. В Україні є безліч негативних прикладів зазначеного.

Водночас, внаслідок того, що національні правові системи стають більш відкритими одна для одної, створюються умови для вдосконалення законодавства у всіх сферах життєдіяльності суспільства і, передусім, в галузі прав і свобод людини, їх гарантій [8].

Висновки.

Право дедалі більше виступає відповідним мірилом свободи і зміст його полягає в тому, щоб узгодити свободу окремої людини зі свободою інших членів суспільства, дотримуючись принципу рівності. Право виступає як засобом забезпечення свободи, так і істотним засобом обмеження неузгоджених з суспільними потребами і уявленнями людей про добро і справедливість рівня свободи й обсягу влади, створюючи належні засади безпеки усьому живому. Тому поняття “правова безпека”, його сутність і зміст потрібно завжди корелювати зі сутністю і змістом інших видів безпек, зважати на їхню взаємозалежність і взаємовплив один на одного, а також на вихідні, засадничі коріння правової безпеки на сутність та зміст будь-якого виду безпеки.

Використана література

1. Конституція України: Закон України від 26.06.96 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конституційне право України: підручник; за ред. В.Ф. Погорілка. Київ: Наукова думка, 1999. 735 с.
3. Декларація про державний суверенітет України: Закон України від 16.07.90 р. № 55-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
4. Дрейшев Б.В. Правовая безопасность и проблемы ее обеспечения. *Правоведение*. Москва, 1998. № 2. С. 11-19.
5. Тюрина Т.Б. Правовая безопасность в современном Российском государстве (вопросы теории и практики): автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2005. С. 14.
6. Лобода А.М. Правова безпека особи в сучасній українській державі (теоретико-правове дослідження) : дисертація ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2013. 198 с.
7. Україна на третьому місці за скаргами на неї у ЄСПЛ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/29/7238785> (дата звернення: 27.01.2020).
8. Терлюк І. Історія держави і права України: доновітній час: навч. посіб. Київ: Атіка, 2006. 399 с.

~~~~~ * * * ~~~~~